

The article is sanctified to the analysis of problems of democratic transformations at the end of XX – the beginning of the XXI centuries which became a subject of studying of theorists of political science, and a transitology in particular. In such context we investigate questions of essence of democratic transit and feature of models of transition to democracy on the example of Central and Eastern Europe.

Keywords: *democracy, democratization, transitology, Central and Eastern Europe.*

УДК 327.8(470+571)

Проноза І. І., ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

В статті визначається сутність поняття «інформаційна війна» і розкриваються аргументовані концепції інформаційних воєн, основна увага в роботі концентрується на теоретичних та методологічних позиціях учених, що належать різним науковим школам і визначають інформаційну війну через конкретні аспекти проблематики.

Ключові слова: *інформація, інформаційна війна, конфлікт, гібридна війна, інформаційна політика, інформаційна безпека.*

В умовах становлення інформаційного суспільства, розвитку і панування інформаційних технологій, термін «інформаційна війна» не тільки став знаково-символічною одиницею публіцистичної та політичної лексики, а й почав активно використовуватися в якості самостійної категорії в науковому дискурсі.

Сучасне ХХІ століття все частіше прийнято називати «ерою інформаційних технологій», в якій відбувається колосальний внесок в розробку методів ведення, а також боротьби з інформаційною війною, в умовах якої інформаційна безпека стала мало не панацеєю при вирішенні проблем інформаційного суспільства. Поняття ж сучасного інформаційного суспільства еквівалентно поняттю «постіндустріальне суспільство», з огляду на зростання політичної, соціальної та військової значимості інформаційного протистояння держав, а також величезних вкладень в науково-дослідні центри. А низка постіндустріальних держав приділяють колосальне значення розвитку науки, техніки та інформаційної безпеки своєї країни,

прекрасно усвідомлюючи значимість впливу ЗМІ на масову свідомість як на регіональному, так і на міжнародному рівнях [0, с. 67].

Такі дослідники як Зінов'єв А. А., Дугін А. Г., Коровін В. М говорять про те, що нова глобальна війна вже йде. Вона не оголошувалася офіційно, і прихована від погляду пересічних громадян, але веде людство до глибоких змін в сфері розстановки сил на світовій арені. Феномен описуваної прихованої війни став можливий лише в умовах розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Аналіз світового досвіду показує, що сьогодні пряма агресія перестала бути єдиним засобом домінування. У зв'язку з цим сучасна наука поступово зосереджується на вивченні непрямих форм протидії, приділяючи особливу увагу інформаційним війнам.

Сам термін «інформаційна війна» наразі носить більше публіцистичний характер і ще не отримав сталого визнання. Про це свідчать безперервні дискусії з приводу того, що насправді криється під цим поняттям, а також суперечки з приводу коректності та практичної застосовності даного терміну до тієї сфери соціальних відносин, яку прийнято називати інформаційним протидієм або конфліктом інтересів в інформаційній сфері соціальних систем. Таким чином, окремої наукової проблемою є розробка і узгодження науково-термінологічного апарату.

У вітчизняній і зарубіжній науці існує безліч різних і часто взаємовиключних підходів щодо визначення конфліктів, які протікають в сучасному інформаційному просторі. Така різноманітність і не узгодженість є серйозною перешкодою на шляху до розробки теорії інформаційних воєн.

Вивчення інформаційної війни знайшло відображення в дослідженнях провідних аналітиків різних країн, таких як Почепцов Г., Разуваєв В., Тульчинський Г., Панарін І., Завадський І., Расторгуєв С., Афанасьєва Г., Лайнбарґден П., Кноріг В., Козер Л., Ласвель Г., Бжезинський З., Карпенко Г., Ліпкан В. та ін.

Вперше термін «інформаційна війна» було вжито Т. Роном в звіт «Системи зброї і інформаційна війна», підготовленому ним в 1976 р [0, с. 45]. Він підкреслював, що інформаційна інфраструктура є ключовим аспектом американської економіки, в той же самий час вона стає і вразливою метою як у воєнний, так і в мирний час.

На думку І. Н. Панаріна, за точку відліку слід прийняти не 1976 р. а 1967 року, коли А. Даллес (головний організатор інформаційної війни проти Радянського Союзу) випустив книгу під назвою

«Таємна капітуляція», присвячену таємним сепаратних переговорів між США і Великобританією, з одного боку, і рейхсфюрером СС Гімлером – з іншого. У ній вперше вводився термін «інформаційна війна», що представляє собою особисті, розвідувальні, диверсійні дії по підризу тилу противника [0]. Пізніше цей термін став активно згадуватися в пресі, особливо після проведення в 1991 р операції «Буря в пустелі».

На сьогодні поняття «інформаційна війна» Визначається по-різному. Це пов'язано з багатозначністю терміну «information warfare», що породило безліч різночитань при його перекладах. Зазначене поняття може трактуватися як «інформаційна війна», «інформаційне протистояння», «інформаційно-психологічна війна». Зокрема, інформаційна війна характеризується як інформаційна діяльність, що вживається політичною освітою (наприклад державою) для ослаблення, знищення іншого політичного утворення; як інформаційна боротьба між учасниками змагання конкурентами; інформаційний військовий конфлікт між двома масовими ворогами, наприклад арміями і т. п. [0, с. 239].

Результати проведеного теоретичного аналізу дозволяють констатувати, що існує безліч аргументованих концепцій інформаційної війни і відсутня загальноприйняте визначення зазначеного поняття. Така різноманітність підходів зумовлена насамперед складністю самого об'єкта дослідження, а також теоретичними і методологічними позиціями авторів, що належать до різних наукових шкіл. Це визначає акцентування їх уваги на певних аспектах проблематики.

Так, в рамках психологічної парадигми інформаційна війна розуміється як латентний вплив інформації на індивідуальну, групову і масову свідомість за допомогою методів пропаганди, дезінформації, маніпулювання з метою формування нових поглядів на соціально-політичну організацію суспільства через зміну ціннісних орієнтацій і базових установок особистості.

Досліджуючи інформаційну війну в контексті психологічних теорій, В. А. Лисичкін і Л. А. Шелепін вказують, що її об'єктом є когнітивно-емоційна сфера індивідів, а головною метою – управління інтелектуально-психологічними та соціокультурними процесами, обов'язковим елементом якого виступає неусвідомленість даного впливу особами, схильними до завуальованому впливу і наступними лінії запрограмованої поведінки [0].

Психологічну інтерпретацію зазначеного феномена пропонують також Волкогонов Д. А., Жівейнов Н. І. та Караяні А. Г. Вони поєднують інформаційне та психологічне протиборство в одному понятті.

Перші два науковці розглядають інформаційну війну в якості системи підривних ідеологічних впливів імперіалізму, спрямованих на свідомість людей переважно через сферу суспільної психології [0, с. 47; 0, с. 96]. У свою чергу, А. Г. Караяні притримується тієї позиції, що мова йде про інформаційно-психологічних акціях, що здійснюються на міждержавному або стратегічному, оперативному і тактичному рівнях, як в мирний, так і у воєнний час, як в інформаційній, так і в духовній сфері, серед своїх військовослужбовців або військ противника [0].

І. Костюк [0], О. Саприкін [0], П. Шевчук [0] досліджують проблеми інформаційних війн, розкривають сутність процесів інформаційного впливу на суспільство.

В свою чергу, В. Карпенко [0] досліджуючи інформаційний простір Української держави, висвітлює інформаційну експансію Росії, яка, для поширення неоімперіалістичних ідей, подає форми російської експансії в інформаційному просторі України, використовуючи в своїх цілях українські засоби масової інформації.

Заслуговує на увагу і геополітичний підхід, згідно до положень якого, інформаційна війна інтерпретується в поняттях міждержавного протиборства, спрямованого на вирішення зовнішньополітичних цілей не за допомогою фізичної сили, військової техніки і зброї, а з використанням витончених технологій коерсивного контролю, що має зовнішнє вираження в формі дипломатії.

Неабияким доробком виступає дослідження інформаційної війни І. А. Михальченка в контексті сучасних геополітичних процесів. Дослідник відстоює позицію, згідно з якою інформаційна війна визначається як цілісна технологія, яка спрямована на досягнення гуманітарного поневолення одних груп людей іншими. Вона є продуктом постіндустріального суспільства і обумовлена неможливістю глобальних збройних конфліктів, які можуть знищити планету [11, с. 14-15].

Прихильником подібного осмислення є І. Н. Панарін. За визначенням політолога, інформаційна війна – це «домінуючий спосіб досягнення влади, організації ноосфери і світового інформаційно-психологічного простору в своїх інтересах» [0, с. 3-4]. На його погляд, сучасні державні діячі не тільки повинні мати та володіти

владним ресурсом і кредитом довіри громадськості, а й вміти вести ефективне інформаційне протистояння. Саме воно дозволяє успішному політику збільшувати свій політичний капітал.

У сучасних наукових дослідження виокремлюється коло вчених, які концентрують свою увагу на соціально-комунікативному аспекті інформаційних воєн. Їх методологічні принципи дослідження відрізняються тим, що в предметному полі домінує інформація, що набуває панівного впливу у sms реальності і формує когнітивні орієнтації, а не свідомість людей.

Такого визначення дотримуються М. Ю. Павлютенкова [0, с.23] і Д. А. Швець [0, с. 34], згідно думки яких, інформаційна війна представляє собою комунікативну технологію, котра має на меті досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії [12, с.23; 19, с. 34].

Викликає інтерес дослідження зазначеної проблеми П. Шпиги та Р. Рудника [0, с. 328], де науковці виокремлюють 4 підходи до визначення даного поняття:

- перший підхід трактує їх як сукупність політико-правових, соціально-економічних, психологічних дій, що передбачають захоплення інформаційного простору, витіснення ворога з інформаційної сфери, знищення його комунікацій, позбавлення засобів передачі повідомлень, а також інші подібні цілі;

- за другим підходом інформаційна війна – це найгостріша форма протистояння в інформаційному просторі, де першочергового значення набувають такі якості взаємодії, як безкомпромісність, висока інтенсивність суперечки та короткотривалість гострого суперництва;

- за третім підходом інформаційна війна інтерпретується як форма забезпечення та ведення військово-силових дій за допомогою найсучасніших електронних засобів (цифрових випромінювачів, супутникових передавачів та інших аналогічних засобів, які застосовуються для виконання військових завдань);

- четвертий підхід ототожнює інформаційні війни з кібернетичними війнами (протистояння між технічними системами).

Поза увагою не можна залишити ідеї конфліктологічного підходу, що дозволяє розглядати аналізовані війни в ракурсі військового і політичного протистояння.

Згідно цього, Р. Шафранський осмислює досліджуваний феномен як збройні дії проти будь-якої частини системи знань і пере-

конань супротивника, що мають на меті приховане деструктивний вплив на прийняття політичних рішень контрагентом, що виражається в порушенні координації та ефективності цього процесу. Автор підкреслює, що чим вище технологічні можливості і більш розвинена комунікативна сфера держави, тим більше воно вразливе в інформаційній війні [0].

Крізь призму військово-стратегічного напрямку розглядають інформаційну війну Дж. Аркілл, Д. Ронфельдт і Дж. Деріан. Для них це вид військового конфлікту, який виступає або самостійною формою, або частиною розширеного набору військових дій, що утворюють мережеві і кібервійни. Можливість домінування в даному випадку забезпечується за рахунок комп'ютеризації військової техніки і формування мережевої організації збройних сил. Передбачається застосування електронних технологій, автоматичних пристроїв, що замінюють людини в бойових ситуаціях. Крім того, визнається необхідним руйнування інформаційних систем противника, яке тягне за собою нездатність контрагента отримувати, обробляти і використовувати необхідні відомості [21].

Що стосується другого з вказаних напрямків, то в його рамках інформаційна війна есплікується як політичне протиборство.

Так, в уявленнях А. В. Манойло, інформаційна війна – політична боротьба, виражена в формі інформаційно-психологічних операцій із застосуванням інформаційної зброї і виступає неодмінним атрибутом політичного керівництва. Реалізація війни полягає в посиленому впливі на протиріччя, об'єктивно закладені і мають місце на різних рівнях державного суспільного устрою. Як його результату очікуються зовнішньо- і внутрішньодержавні прояви конфронтації з заданим рівнем інтенсивності і в свідомо певному організатором напрямку [0, с. 187].

Вищезазначену позицію розділяє Ю. Корольов, що пропонує розглядати інформаційне протиборство стосовно до регіонального політичного процесу. Згідно автору, його причина пов'язана зі збільшенням владного капіталу або захистом власних інтересів. Каналами реалізації зазначених стратегій стають мас-медіа, а до політичних суб'єктів зараховуються як окремі соціальні групи – еліти регіону і федерального центру, аудиторії відповідних ЗМІ, так і масовий соціальний суб'єкт – населення регіону в цілому [0, с. 125].

Стан цілісного бачення досліджуваного феномена може бути досягнуто завдяки системному підходу, представленого в роботах С. П. Расторгуєва, С. Н. Бухаріна, В. В. Циганова.

Базове поняття, що вживається С. П. Расторгуєвим – «інформаційна система», відповідно до якої інформаційна війна трактується як відкритий / прихований вплив інформаційних систем одна на одну з метою деформації або знищення протилежної сторони. Вони орієнтовані на досягнення переваги не стільки в матеріальній, скільки в політичній і духовній сферах, нанесення суспільству культурної травми, що веде демонтаж держави [0, с. 198].

Системний погляд на природу інформаційних воєн висловлюють також С. М. Бухарін і В. В. Циганов.

Вони зводять інформаційну війну до динамічного процесу, що відбувається в складній самоорганізованій системі з великою кількістю елементів, зв'язку між якими мають не детермінований, а імовірнісний характер. Така війна, на думку авторів, виникає внаслідок випереджаючого розвитку будь-якого компонента, що вимагає перерозподілу ресурсів в свою користь і підвищеної безпеки. Це тягне протиріччя з іншими частинами системи і виводить її зі стану рівноваги. Результатом інформаційної війни стає перетворення системи або її зникнення і формування нової організації [0, с. 336].

Таким чином, кожен з наведених вище підходів дає можливість сформулювати уявлення про окремі сторони досліджуваного явища. Психологічна парадигма дозволяє детально досліджувати механізми впливу на внутрішньоособистісні процеси індивідів, що викликає зміни в ментальній сфері, визначає корекцію логіки світосприйняття і відповідного йому політичної поведінки. В контексті соціально-комунікативного бачення проблеми можливе вирішення завдання по заповненню прогалин в знаннях про характер і способи інтеракцій, що виникають між суб'єктами інформаційного протистояння. Геополітичний підхід дозволяє розглядати основні методи сучасної світової політики для досягнення політичної та економічної влади в мирний період. Конфліктологічний напрямок орієнтує на адекватну оцінку стратегічного значення інформації в досягненні домінуючих позицій як результату боротьби за владу, ресурси і політичний статус. Системний підхід дає релевантний інструментарій для комплексного дослідження інформаційної війни з урахуванням тісного взаємозв'язку її окремих елементів, їх рефлексії на дестабілізуючі чинники і тактик в рамках наступальних стратегій.

В силу того, що інформаційна війна є багатоплановим і складним феноменом, ведеться в різних вимірах, передбачає використання конгломерату технік, виникає питання про подолання рамкових

обмежених окремих теоретичних конструкцій. На цій підставі автор даної роботи приходить до висновку про необхідність застосування поліпарадигмального підходу до дослідження інформаційної війни як одного з аспектів сучасної соціально-політичної дійсності.

Бібліографічний список:

1. Аюрова А. М. Информационная война как феномен информационного общества. *Экспериментальные и теоретические исследования в современной науке* : сб. ст. по матер. II междунар. науч.-практ. конф. № 2(2). Новосибирск: СибАК, 2017. С. 67-76.
2. Бухарин С. Н., Цыганов В. В. Информационные войны в бизнесе и политике. М., 2007. 336 с.
3. Волкогонов Д. А. Психологическая война. М., 1984. 320 с.
4. Гриняев С. Концепция ведения информационной войны в некоторых странах мира. URL: http://www.soldiering.ru/psychology/conception_psywar.php
5. Живейнов Н. И. Операция «PW» : «психологическая война» американских империалистов. М., 1996. 282 с.
6. Зиновьев А. Глобализация как война нового типа. URL: <http://www.intelros.org/lib/statyi/zinoviev1.htm>
7. Караяни А. Г. Теория и практика психологической войны. Организация и проведение информационных операций. *Официальный сайт библиотеки "Psyfactor"*. URL: <http://psyfactor.org/lib/psywar30.htm>
8. Карпенко В. Інформаційний простір як чинник національної безпеки України. *Українознавство : науковий громадсько-політичний культурно-мистецький релігійно-філософський педагогічний журнал*. 2005. № 3. С. 182-192.
9. Королев Ю. А. Информационное противоборство в региональной политике как угроза безопасности. *Известия Саратовского университета. Серия «Социология. Политология»*. 2009. Т. 9. Вып. 3. 125 с.
10. Костюк І. А. Інформаційні війни в контексті революційних подій в Україні. *Актуальні проблеми соціальних комунікацій* : матеріали студентської наукової конференції, 22 травня 2014 р. Київ, 2014. С. 57-60.
11. Лисичкин В. А., Шелепин Л. А. Третья мировая (информационно-психологическая) война. URL: <http://malchish.org/lib/politics/infwar.htm>
12. Манойло А. В. Государственная информационная политика в особых условиях. М., 2013. 388 с.
13. Михальченко И. А. Информационные войны на рубеже XXI века. *Безопасность информационных технологий*. 1998. № 3. С. 14-15.
14. Павлотенкова М. Ю. Информационная война : реальная угроза или современный миф? *Власть*. 2001. № 12. С. 19-23.
15. Панарин И. Н. Информационная война и третий Рим. М., 2001. 244 с.
16. Расторгуев С. П. Информационная война. М., 1998. 222 с.
17. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 1. С. 40-43.

18. Швец Д. А. Информационное управление как технология обеспечения информационной безопасности. *Массовая коммуникация и массовое сознание*. М., 2003. 34 с.
19. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України : як їй протидіяти. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL: <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>
20. Шпига П. С., Рудник Р. М. Основні технології та закономірності інформаційної війни. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 326-339.
21. Der Derian J. Virtuous War. *International Affairs*. 2000. № 4 (76). P. 771-788.
22. Szafranski R. Theory of Information Warfare: Preparing For 2020. *Official Site of "Airpower Journal"*. URL: http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/apj/apj95/spr95_files/szfran.htm

The article defines the essence of the concept of «information warfare» and reveals the reasoned concepts of information wars. The main attention in the work focuses on the theoretical and methodological positions of scientists belonging to various scientific schools and defining information warfare through specific aspects of the problem.

Keywords: information, information war, conflict, hybrid war, information policy, information security.

УДК 327.21

Вайєр А. М., НУ «ОЮА»

НАПРЯМИ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасні політичні спільноти знаходяться в стадії активного розвитку, що обумовлює потреби вдосконалення політичних технологій, які використовуються в процесі такого розвитку та функціонування даних спільнот. Це пов'язано з декількома причинами. Так, актуалізувалося питання нейтралізації інформаційних викликів, зберігається необхідність зміцнення політичного контролю і соціального порядку в умовах демократичного політичного ладу тощо. Все це потребує впровадження нових політичних технологій і робить питання їх вивчення вкрай актуальним. У даній статті розглянуті політичні технології та сучасні способи їх вивчення і категоризації, згідно останнім досягненням політичної науки.

Ключові слова: політичні технології, політична комунікація, політичні актори, ЗМІ, інформація, виборчі кампанії.

В першу чергу, сучасний погляд на політичні технології вимагає уточнення самого поняття «політичні технології», що пов'язано,